

KRISTIJONO DONELAIČIO *METŲ* KOMPOZICIJOS PROBLEMAS

Vaidas Šeferis

Brno Masaryko universiteto
Filosofijos fakultetas,
Kalbotyros ir baltistikos institutas

Straipsnyje analizuojamos Kristijono Donelaičio Metų kompozicijos problemos: svarstoma, ar turėtume Metus laikyti vienu ir vientisu kūriniumi, ar keturias jo dalis derėtų suvokti kaip nepriklausomus poetinius vienetus. Pristatomos svarbiausios filologų nuomonės šiuo klausimu ir siūloma nauja Metų kompozicijos interpretacija.

Straipsnio sumanymas, tyrimo objektas ir tikslai

Šiame straipsnyje aptarsime svarbiausius Kristijono Donelaičio *Metų* bendrosios kompozicijos klausimus. Bendrąją kompoziciją vadiname tokius *Metų* teksto junglumo aspektus, kurie mums leidžia *Metus* suvokti kaip poetinę visumą, o ne mechaninę keturių metų laikų samplaiką. Bendrosios poemos kompozicijos problemas reikia skirti nuo atskirų jos dalių vidinės sandaros klausimų. Nors makrokompoziciniai ir mikrokompoziciniai *Metų* aspektai yra susiję, šiuos lygmenis būtina analizuoti atskirai. Straipsnyje susitelksime į *Metų* visumos dalykus, o mikrokompoziciniams aspektams šįkart skirsime kur kas mažiau dėmesio. Konkretus mūsų analizės objektas yra Donelaičio *Metai* – pasakėčios ir kiti raštai į svarstymų akiratį įtraukiami tik ten, kur jie reikalingi *Metų* interpretacijoms paremti.

Lietuvių literatūrinėje savimonėje įsivirtinusių Donelaičio kūrybos sampratą galima apibendrinti tokiais teiginiais: a) didžiausias ir svarbiausias Donelaičio kūrinys vadinasi *Metai*; b) *Metus* suvokiame kaip vieną ir vientisą literatūros kūrinį; c) skaitome juos pradėdami „Pavasario linksmybėmis“, o baigdami „Žiemos rūpesčiais“. Šiame straipsnyje norėtume parodyti, kad šie teiginiai nėra savaime suprantami – jų galiojimo mastą būtina aptarti iš naujo. Pirmiausia kritiškai persvarstysime pagrindinius *Metų* teksto kompozicijos bruožus, aptarsime svarbiausias interpretacines išrames apie šio teksto struktūrą, o tada pasiūlysim savo požiūrį į *Metų* visumos kompoziciją, tikėdamiesi papildyti ir atnaujinti senąsias interpretacijas.

Bendrieji Donelaičio kūrybos tekstologiniai bruožai

Prisiminkime svarbiausius faktus, susijusius su Donelaičio kūryba. Tiksliai nežino-

me, kada jo kūriniai buvo parašyti – beveik visos filologų nurodomos datos yra hipotetinės, nustatytos lyginant biografinius, istorinius ir stilistinius Donelaičio kūrybos aspektus. Šitaip svarstant teigiama, kad pasakėčios yra ankstyvieji Donelaičio kūriniai, o *Metai* parašyti vėliau (Gineitis, 1977, 7–8; Girdenis, 1993, 96). Leonas Gineitis, apibendrinęs visus turimus duomenis, leidžiančius bent apytiksliai datuoti Donelaičio kūrybą, teigia, kad *Metai* galėjo būti sukurti apie 1765–1775 m. (Gineitis, 1977, 8–13) Svarstant *Metų* kompoziciją, svarbu tai, kad šis kūrinys buvo rašomas ilgą laiką: jis negimė vienu prisėdimu, bet buvo tobulinamas apytikriai dešimt metų ar net ilgiau.

Teturime dalį autentiško *Metų* teksto – „Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbus“¹. Jų neįkainojamos vertės autografai saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. „Rudenio gėrybės“ ir „Žiemos rūpesčiai“ dingo dar XIX a., veikiausiai Napoleono karų laikais – pirmasis Donelaičio kūrybos leidėjas Liudvikas Martynas Gediminas Rėza šių autografų rašytojo palikime jau nerado². Rėza, Augustas Šleicheris ir Georgas Hansas Ferdinandas Neselmanas „Rudenio gėrybių“ ir „Žiemos rūpesčių“ tekstą ėmė iš vad. Holfelto nuorašo, tačiau ir šis rankraštis dingo Antrojo pasaulinio karo audrose. Mums beliko iki jo išspausdintieji šių *Metų* dalių variantai. Patikimiausiu iš jų laikomas 1869 m. Neselmano išleistuose Donelaičio

raštuose esantis tekstas (Donelaitis, 1869, 32–116). Paskutinė svarbi tekstologinė grandis – tai 1977 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų (Leono Gineičio, Kazimiero Ulvydo, Kazimiero Doveikos ir kt.) kolektyviai parengti ir išleisti Donelaičio *Raštai*. Juose „Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbai“ pateikiami pagal turimus autografus, o likę du metų laikai perimami iš Neselmano leidimo.

Nors tekstologinis atstumas, skiriantis dingusius Donelaičio autografus nuo Holfelto nuorašo, jį – nuo Neselmano leidimo, o šį – nuo 1977 m. leidimo veikiausiai nėra didelis, jo negalima laikyti visai nereikšmingu³. Svarstant *Metų* kompoziciją svarbu tai, kad išsibarsčiusiame Donelaičio rankraštiniame palikime nėra jokių dokumentų, kurie tiesiogiai nušviestų šio kūrinio sumanymą, dalių eiliškumą ir tiksliai nusakytų jo literatūrinį adresatą. Galbūt šio pobūdžio žinių būta dingusiuose Donelaičio laiškuose ir kūrybos fragmentuose, kuriuos dar mini Rėza (Rhesa, 1818, VIII–IX, XVI; Gineitis, 2002, 18–19, 24). Tačiau šiandien visus *Metų* kompozicijos ir šio teksto funkcionavimo aspektus te galime bandyti nustatyti netiesiogiai, ieškodami nuorodų pačiame kūrinyje bei rekonstruodami jo kultūrinį kontekstą.

Viena poema ar keturi savarankiški kūriniai?

Iš turimų rankraščių sunku aiškiai nuspręsti, ar Donelaitis sukūrė vieną didelės apimties keturių dalių literatūrinį kūrinį,

¹ Išsamiau apie Donelaičio autografus žr. Gineitis, 1977, 15–31.

² Žr. Rėzos prakalbą pirmajam Donelaičio *Metų* leidimui: Rhesa, 1818, XVI. Vertimas į lietuvių kalbą: Gineitis, 2002, 24.

³ Žr. Nesselmann, 1869, III–IV. Lyginamąją visų Donelaičio kūrybos leidimų analizę žr. Krištopaitienė, 2007.

ar kiekvieną metų laiką turėtume laikyti savarankišku poetiniu vienetu, nepriklausomu nuo likusių trijų. Pats autorius davė antraštes tik atskiroms dalims, o į mūsų kultūrinę savimonę augte įaugusį pavadinimą *Metai* parinko ir įtvirtino Rėza. Žiūrėdami objektyviai, privalome konstatuoti, kad *Metus* kaip koherentišką poetinę visumą į literatūrinę apyvartą paleido Rėza, o ne Donelaitis. Apie Donelaičio intencijas šiuo atveju nieko tikra nežinome.

Kita vertus, negalima paneigti ir esminės keturių Donelaičio metų laikų sąsajos. Juos jungia daug elementų visais teksto lygmenimis. Eilėdara, stilistika, pasikartojantys moralinių konfliktų branduoliai, personažai, pagaliau vieningas erdvėlaikis ir vertybinė pasaulio sistema – visa tai rodo, kad skaityti „Pavasario linksmybes“, „Vasaros darbus“, „Rudenio gėrybes“ ir „Žiemos rūpesčius“ kaip nesusijusius kūrinis būtų neteisinga⁴. Tačiau tarp šių dalių nusidriekiančios sąsajų gijos vis dėlto nėra tokios tvirtos, kad *Metus* neabejodami laikytume vientisu ir nuosekliu tekstu. Šio kūrinio teksto materija – ne visai koherentiška, biri. Donelaitika svyruoja tarp dviejų žiūros taškų, nerasdama galutinio sprendimo: neįmanoma visiškai izoliuoti atskirų kūrinio dalių, bet sunku atpažinti ir tvirtesnę *Metų* visumos kompoziciją.

Rėza keturių metų dalių ir jų visumos santykio plačiau nekommentavo. Kad *Metai* yra vienas ir vientisas kūrinys, jam atrodė savaime suprantamas dalykas. Savo

⁴ Toliau tekste vartosime tradicines *Metų* dalių santrumpas PL, VD, RG ir ŽR. *Metai* cituojami iš 1977 m. Donelaičio *Raštų* leidimo, nurodant cituojamos dalies santrumpą ir teksto eilutės numerį.

prakalboje 1818 m. Donelaičio poemos leidimui ir teksto komentaruose Rėza nuosekliai kalba apie *Metus* kaip apie koherentišką poetinę visumą, kuriai nusakyti vartoja tik vienaskaitos formas „das Gedicht“ (eilėraštis), „das Nationalgedicht“ (tautinis eilėraštis), „das Werk“ (kūrinys), „eine Volksidylle“ (liaudiška idilė), „ländliches Gedicht“ (kaimiškas eilėraštis)⁵. O hierarchiškai žemesnes kūrinio struktūros dalis – metų laikus – jis nuosekliai įvardija žodžiu „das Gesang“ (giesmė, dgs. „die Gesänge“). Maža to, skaitant Rėzos prakalbą susidaro įspūdis, kad bendrą pavadinimą savo kūriniai suteikė pats Donelaitis:

Ich mache demnach den Anfang mit diesem Donaleitischen Werk: das Jahr in vier Gesängen [...] (Rhesa, 1818, VI)⁶

Nach dem Tode des Verfassers im Jahr 1780, brachte die Wittwe die Musicalien, Briefschaften und andere Papiere ihres Gatten, worunter auch das Gedicht: die vier Jahreszeiten, sich befand, zu seinem jüngeren Freunde, dem Superintendenten Jordan [...] (*Ten pat*, XXI)⁷

Taip pat ir jo leidime esančią metų laikų seką nuo pavasario iki žiemos Rėza pristato kaip faktą, įvestą paties autoriaus:

Die innere Einrichtung des Gedichts und der Gang, welchen der Verfasser, bei Anordnung der einzelnen Gesänge nimmt, ist folgender: Gewöhnlich eröffnet einen jeglichen Gesang

⁵ Rhesa, 1818, V (*Gedicht* ir *Nationalgedicht*), VI (*Werk*), X (*Volksidylle*, *ländliches Gedicht*).

⁶ „Taigi aš pradėdau šiuo Donelaičio kūriniiu: *Metai* keturiomis giesmėmis“. Vertimas – Leono Gineičio, žr. Gineitis, 2002, 16.

⁷ „Po autoriaus mirties 1780 m. našlė natas, laiškus ir kitus savo sutuoktinio popierius, tarp kurių buvo ir eilėraštis *Keturi metų laikai*, perdavė jo jaunesniam bičiuliui, superintendentui Jordanui [...]“ Vertimas – straipsnio autoriaus. Plg. Gineitis, 2002, 27.

die Schilderung derjenigen Jahreszeit, welcher das Lied geweiht ist. Die Veränderungen welche mit dem Pflanzenreich und mit der thierischen Schöpfung, bei der Abwechselung von Frühling, Sommer, Herbst und Winter vorgehen, werden mit kurzen Zügen dargestellt. (*Ten pat*, X)⁸

Vėlesni tyrimai ir turima archyvinė medžiaga rodo, kad čia, kaip ir daugelyje kitų vietų, Rėza savo paties kompozicinius sprendimus pridengė Donelaičio vardu. Nei turimuose autografuose, nei Holfelto nuoraše⁹ nėra (nebuvo) bendrojo kūrinio pavadinimo, nežinome nė paties autoriaus ištarmių apie tai, kokia tvarka derėtų skaičiuoti atskiras kūrinio dalis.

Šleicheris ir Neselmasas, 1865 m. ir 1869 m. išleidę naujas Donelaičio raštų laidas ir savo rankose turėję tuos pačius rankraščius, su kuriais dirbo Rėza, negailėjo Karaliaučiaus profesoriui kritikos. Šleicheris išlaikė Rėzos įvestą metų laikų seką, bet atsisakė bendrojo pavadinimo *Metai*. Vietoj jo virš autentiškų dalių pavadinimų jis įrašė savo sugalvotas antraštes „Metas I, II, III, IV“. Dėl *Metų* kompozicijos visumos Šleicheris buvo tos nuomonės, kad keturios Donelaičio giesmės atsirado be išankstinio plano – autoriui improvizuojant ir plečiant pirminį, kuklesnį poemos sumanymą, kurį galima atpažinti iš „Pričkaus pasakos apie lietuvišką svotbą“.

⁸ „Vidinė eilėraščio sąranga ir tvarka, pagal kurią autorius surikiuoja atskiras giesmes, yra tokia. Kiekviena giesmė paprastai pradedama nupasakojant tą metų laiką, kuriam ji skirta. Trumpai nupiešiami augalų karalijos ir gyvūnų pasaulio pokyčiai, kurie vyksta keičiantis pavasariui, vasarai, rudeniiui ir žiemai.“ Vertimas – straipsnio autoriaus. Plg. Gineitis, 2002, 20.

⁹ Dingusių Holfelto nuorašų tekstologinius aprašus pateikė Šleicheris ir Neselmasas, žr. Schleicher, 1865, 17–19; Nesselmann, 1869, III–IV.

Todėl *Metų* jis nelaikė koherentiška literatūrine visuma. Savo prakalboje 1865 m. Donelaičio raštų leidimui jis rašė:

Ich vermute, daß die erzählung von der litauischen hochzeit eine art vorstudie zu den jahreszeiten ist, und velleicht den dichter auf den gedanken gebracht hat, auch andere seiten des landlebens dar zu stellen, die er zuletzt zu einem größeren ganzen zusammen fügte. Denn daß die einzelnen stücke oft nur sehr lose an einander gereiht sind und der inhalt oft in gar keiner beziehung zur jahreszeit steht, siht jeder leser sofort. (Schleicher, 1865, 14–15)¹⁰

Griežčiausias vientisosios *Metų* koncepcijos kritikas buvo Neselmasas. Rėzos taisyms ir teksto keitimams jis vadina tiesiog savivale (Nesselmann, 1869, IV), atmeta jo sugalvotą bendrąjį pavadinimą ir atsisako jo įvestos metų laikų sekos:

Sodann hat Rhesa die vier Idyllen als eine Einheit zusammengefasst und „das Jahr“ betitelt, was durch die Handschriften nicht begründet ist; Hohlfeld läßt die elf Gedichte ohne alle Gruppierung hinter einander mit der jeden einzelnen angehörigen Ueberschrift folgen, und auch in der Originalhandschrift sind die Nummern X und XI in keiner Weise als Theile einer größern Einheit bezeichnet. Ferner ändert Rhesa die Reihenfolge der Gedichte um, und stellt sie, wahrscheinlich um herkömmlich das Jahr mit dem Frühling zu beginnen, in die Ordnung X. XI. VIII. IX. (*Ten pat*, IV)¹¹

¹⁰ „Aš spėju, kad pasakojimas apie lietuviškas vestuves yra savotiškas metų laikų eskizas ir galbūt davė poetui mintį pavaizduoti dar ir kitas kaimo gyvenimo puses; visa tai jis galiausiai sujungė į didesnę visumą. Juk kiekvienas skaitytojas tučtuojau mato, kad atskiri fragmentai dažnai tik labai laisvai rikiuojami greta, ir kad turinys dažnai yra visiškai nesusijęs su metų laiku.“ Vertimas – straipsnio autoriaus. Plg. Gineitis, 2002, 45.

¹¹ „Paskui Rėza keturias idiles susiejo į vieną visumą ir pavadino ją *Metais*, o tai nepagrįsta rankraščiais; Holfeltas pateikia vienuolika eilėraščių su kiekvienam jų priklausančia antrašte vieną po kito, niekaip jų negrupuodamas, o ir originalo rankraštyje niekur nenurodoma,

Neselmanas keturis Donelaičio metų laikus mano buvus savarankiškais kūriniais ir priskiria juos idilės žanrui. Tiesa, savo parengtame Donelaičio raštų leidime jis griežtai laikosi Holfelto nuoraše buvusio metų laikų išdėstymo (RG, ŽR, PL, VD) ir netgi bando jį pagrįsti tam tikra Donelaičio kūrybinio proceso logika (*Ten pat*, IX–XI; Gineitis, 2002, 54–55). Bet šios sekos jis netapatina su kūrinio kompoziciniu sumanymu: remdamasis Holfelto nuorašu, Neselmanas tik spekuliuoja apie atskirų dalių sukūrimo chronologiją, nesiedamas jų į vieną didesnės apimties kūrinį. Anot jo – *Metus* galima pradėti skaityti nuo bet kurios dalies: „Wem trotz alldem meine Anordnung nicht zusagt, nun, dem bleibt es unbenommen, die einzelnen Gedichte in jeder ihm beliebenden Reihenfolge zu lesen.“ (Nesselmann, 1869, IX–XI)¹²

Rėzos ir Neselmano požiūris į *Metus* yra diametraliai priešingas, o jų filologinis konfliktas iki šiol tebelieka aktualus¹³. Nors Neselmanas iš Rėzos leidimo nepaliko akmens ant akmens, vėlesnioji

kad numeriai X ir XI yra kokios didesnės visumos dalys. Be to, Rėza pakeičia eilėraščių seką ir, turbūt norėdamas metus kaip įprasta pradėti nuo pavasario, išdėlioja juos tokia tvarka – X. XI. VIII. IX.“ Vertimas – straipsnio autoriaus. Plg. Gineitis, 2002, 51. Neselmanas eilėraščiais vadina visus Donelaičio kūrinius (šešias pasakėčias, keturis metų laikus ir „Pričkaus pasaką apie lietuvišką svodbą“, taigi iš viso 11 eilėraščių), o prakalboje vartoja savąjį Donelaičio kūrinių numeraciją: nr. VIII – „Rudenio gėrybės“, nr. IX – „Žiemos rūpesčiai“, nr. X – „Pavasario linksmybės“, nr. XI – „Vasaros darbai“.

¹² „Jeigu kam, nepaisant viso šito, mano išdėstymas nebūtų priimtinas, ką gi – niekas jam nedraudžia skaityti atskirus eilėraščius kokia tik nori eilės tvarka.“ Vertimas – straipsnio autoriaus. Plg. Gineitis, 2002, 55.

¹³ Šleicherio pasiūlyta tekstologinė ir kompozicinė Donelaičio kūrybos versija filologinėje tradicijoje neįsivirtino, todėl toliau jos nebesvarstysime.

donelaitika sugrįžo prie pirmojo Donelaičio kūrybos leidimo koncepcijos. Rėza chronologiniu požiūriu stovi arčiausiai Donelaičio, be to, savo rankose jis turėjo daugiau rankraščių ir dokumentų nei Neselmanas – visa tai suteikia jo kompoziciniams sprendimams tam tikro svorio. Žinodami, kaip nekontroversiškai Rėza elgėsi su autoriniu tekstu, nebegalime pirmuoju Donelaičio leidėju naiviai pasitikėti, tačiau tai dar nereiškia, kad jo įvesta *Metų* samprata yra klaidinga. Tiesiog ją reikėtų patikrinti kitais metodais. Ir atvirksčiai, – triuškinamoje Neselmano kritikoje įdėmiau pažūrėjus galima rasti rimtų trūkumų (Gineitis, 1977, 13–15). Skrupulingai laikydamasis Holfelto nuorašo, jis daro dvi klaidingas prielaidas. Pirmą, Holfelto nuoraše pateiktą dalių eiliškumą jis laiko reikalingu, tartum taip jas būtų rikiavęs pats Donelaitis. Bet juk Holfeltas galėjo Donelaičio kūrinius nusirašyti atsitiktine tvarka. Antra, rankraščiuose neradęs bendro pavadinimo *Metai* ar kitokių užuominų apie bendrąją kūrinių kompoziciją, Neselmanas pernelyg skubotai konstatuoja, kad keturi Donelaičio metų laikai nesudaro „kokios didesnės visumos“. Tačiau literatūros kūrinio koherentiškumą lemia ne tik pavadinimas – jį į literatūrinę visumą sieja ir kitokie teksto ryšiai. O tokių ryšių tarp PL, VD, RG ir ŽR tikrai esama. Pagaliau, net ir bendru pavadinimu nesiejami tekstai gali sudaryti vientisą poetinę struktūrą. Taigi Neselmanas nepateikė argumentų, kurie sugriautų Rėzos įvestą bendrąją *Metų* kompoziciją.

Metų kompozicines problemas paskutinį kartą iš esmės sprendė 1977 m. Donelaičio raštų leidėjai. Jie atmetė Neselmano

siūlomą požiūrį ir grįžo prie Rėzos, pripažindami *Metus* esant vieninga menine visuma ir palikdami bendrąjį pirmojo leidėjo įvestą pavadinimą, kuris esąs tekstologiniu požiūriu netikslus, bet „išreiškia pačią poetinio sumanymo esmę“ (Gineitis, 1977, 15). Šis autoritetingas leidimas galutinai įtvirtino rėziškąją *Metų* sampratą lietuvių literatūros istorijoje¹⁴, todėl būtina pažiūrėti įdėmiau, kokiais argumentais jame grindžiama kūrinio koherencija ir jo dalių seka:

Tuo tarpu visa poeto literatūrinė mokykla sugestijavo kaip tik sukurti vieningą keturių metų laikų ciklą. Minėtame G. Pisanskio liudijime taip pat kalbama apie trumpąjį „keturių metų laikų“ variantą kaip apie vientisą kūrinį. Pagaliau tą patį patvirtina ir Donelaičio poemos turinys. Joje nėra kokių esminių pasikartojimų ar siužeto nenuoseklumų. Visose keturiuose giesmėse figūruoja tie patys veikėjai. Pričkaus mirtis ŽR parengiama per visas ankstesnes giesmes, atskleidžiant nedėkingą tarpinę šaltesniaus (seniūno) padėtį tarp kaimo ir dvaro. Be to, siužetinį *Metų* nuoseklumą gerai pagrindžia ir jungiamosios giesmių pabaigos: kiekviena poemos giesmė baigiama raginimu reikiamai pasiruošus sutikti sekantį metų laiką. [...] Tuo tarpu ŽR pabaiga išskirtinė: joje skamba apskritai greit prabėgančio laiko motyvai (607–609), aiškiai kalbama apie praėjusį ištisą metų laikų ciklą (648–652). Visi šie argumentai pakankamai paremia L. Rėzos ir A. Šleicherio įvestąją *Metų* giesmių seką, kurios laikomasi ir šiame leidinyje. (Gineitis, 1977, 14)

Pažvelkime įdėmiau į čia pateiktus argumentus. Sunku pasakyti, ar Donelaičio

¹⁴ Dauguma referencinių lietuvių literatūros istorijos leidinių kalba apie *Metus* kaip apie vientisą kūrinį. Atskirų dalių sekos ir jų tarpusavio santykių klausimai arba visai neličiami, arba apie juos teužsimenama vienu kitu žodžiu. Plg. Jovaišas, 1992, 37–38; Dilytė, 2011, 356–357; Kuolys, 2011, 330. Ulčinaitė; Jovaišas, 2003, 449–450.

literatūrinė mokykla aiškiai sugestijavo *Metus* kaip vientisą kūrinį. Remiantis turimomis šio pobūdžio žiniomis, galima tvirtiau spręsti apie Donelaičio literatūrinį išsilavinimą, svarstyti kūrybos intencijas (dominuojanti didaktinė funkcija) bei žanrinę jos struktūrą (pasakėčios svarba) (Ročka, 1965, 155–167; Gineitis, 1998, 91–108; Ulčinaitė; Jovaišas, 2003, 431–433). Tačiau per drąsu teigti, kad koherentiška *Metų* kompozicija išplaukia iš Donelaičio epochos literatūrinio konteksto. Verifikacinis tokio teiginio svoris yra menkas. Bet kuriuo atveju *Metų* vientisumą ar nevientisumą privalome pirmiausia atpažinti iš paties poemos teksto, o literatūrinės mokyklos sugestijas tegalime naudoti kaip papildomą argumentą.

Georgo Kristupo Pisanskio (Georg Christoph Pisanski) pastaba apie mįšlingąjį trumpąjį *Metų* variantą skamba taip: „Kristijonas Donelaitis, Tolminkiemio pastorius, kuris 659 eilučių nerimuoto hegzametro eilėraščiu, paskui išverstu į vokiečių kalbą, apdainavo keturis metų laikus, šiuo savo darbu pelnęs didelį lietuvių kalbos ir poezijos žinovų pritarimą.“ (Gineitis, 2002, 11) Šis Prūsijos literatūros istoriko sakinyvis leidžia manyti, kad trumpasis *Metų* variantas buvo vienas kūrinys, temiška apimantis visą metų ciklą. Jeigu pilnieji *Metai* yra tam tikras trumpojo varianto plėtinys¹⁵ – tai ir juos turime laikyti vienu kūriniumi (plg. Gineitis, 2002, 245; Gineitis, 1977, 13; Ulčinaitė; Jovaišas,

¹⁵ Tokia prielaida priimtina: Pisanskio pastaboje minimi nežinomo Donelaičio kūrinio bruožai – nerimuotas hegzametas ir keturių metų laikų tematika – leidžia manyti, kad trumpasis ir pilnasis *Metų* variantai yra genetiškai susiję.

2003, 443; Jovaišas, 1992, 37). Tačiau objektyviai vertinant Pisanskio liudijimą, būtina atkreipti dėmesį ne tik į trumpojo ir pilnojo *Metų* varianto ryšį, bet ir į esminius skirtumus: 1) trumpasis poemos variantas keturgubai trumpesnis nei pilnieji *Metai*; 2) apie trumpąjį variantą kalbama kaip apie vieną tekstą, o pilnuosius *Metus* sudaro keturios dalys, surašytos atskiruose sąsiuvinuose. Tai rodo, kad *Metų* sumanymas rašytojo sąmonėje ilgainiui smarkiai kito – plėtėsi jo apimtis ir kristalizavosi nauja struktūra. Todėl remiantis Pisanskio teiginiu apie trumposius *Metus* būtų neatsargu daryti tiesiogines išvadas apie pilnojo *Metų* varianto kompoziciją. Mūsų nuomone, Pisanskio pastaba leidžia manyti, kad *Metus* Donelaitis sumanė kaip tam tikrą literatūrinę visumą – tačiau nebūtinai kaip vieną literatūros kūrinį. Įgyvendindamas šį sumanymą Donelaitis judėjo nuo vieno ir vientiso teksto iki keturių savarankiškų dalių ciklo, sudarančio aukštesnio rango literatūrinę visumą. Ši teiginį pasistengsime papildomai pagrįsti tolesniuose straipsnio puslapiuose.

Ne visai įtikinami yra ir citatoje pateikiami vidinės *Metų* koherencijos ir dalių eiliškumo argumentai. Ypač teiginys apie tai, kad poemoje nėra kokių esminių pasikartojimų ar siužeto nenuoseklumų. Kaip tik atvirkščiai – *Metuose* esama nemažai šabloniškų, pagal tą pačią stilistinę matricą kartojamų figūrų: tai mintys apie greitai prabėgantį žmogaus amžių, apie gyvenimo trapumą, apie nykstantį dievobaimingumą, apie darbų našatą ir pan. Beveik identišškai kuriami ir kai kurie siužeto fragmentai¹⁶.

¹⁶ Du kartus girtuoklystėmis virsta Plaučiūno vaišės (VD 505–529 ir RG 695–746), RG pasikartoja peštynių

Gausiai galima pateikti nenuoseklus pasakojimo pavyzdžių¹⁷. *Metuose* apskritai nėra pagrindo kalbėti apie siužetą: galima atpažinti tam tikrus veiksmo branduolius¹⁸, tačiau jų nesieja vieninga siužeto linija (Jovaišas, 1992, 137–138; Dilytė, 2011, 360–361; Ulčinaite; Jovaišas, 2003, 450). Tad argumentuoti siužetu kaip *Metų* vidinio rišlumo garantu – su Donelaičio tekstu prasilenkiantis teiginys.

Galima diskutuoti ir dėl argumento, kad visose keturiose giesmėse figūroja tie patys veikėjai. Iš tiesų, vardai tekste kartojasi, tačiau *Metų* personažai mažai individualizuoti, jų charakteriai gana schemiški, piešiami ne visada nuosekliai¹⁹. Žinoma, mes atpažįstame doruosius būrus (Pričkų, Laurą, Selmą, Krizą, Enskį) ir nedorėlius (Slunkių, Pelėdą, Plaučiūną, Dočį). Šie veikėjai scenoje pasirodo po kelis kartus,

ir karčemos baisių vaizdai (RG 688–694, RG 809–813).

¹⁷ Pričkus du kartus ateina į tą pačią krivulę (VD 10–11, VD 136–137), Plaučiūnas pasigenda dalgio šienapjūtei, bet čia pat kalbama apie rugiapjūte (VD 446–472); esama dviejų identišκών vestuvių pabaigų (RG 339, RG 651); „ubagais išėjęs“ Dočys vėliau kula žirnius savo „skūnėje“ (RG 399–401, RG 651–687); Krizas VD giriasi gerai valdomu ūkiu, bet ŽR sako, kad jo namai pernai sudegė, o jis pats esąs elgeta (VD 314–433, ŽR 255–278). Prie tokių nenuoseklumų reikia priskirti ir visose dalyse sunkiai identifikuojamą bendrąją komunikacinę situaciją: kur personažai kalba? Koks jų santykis su pasakotoju? Kur pokalbio pradžia ir pabaiga?

¹⁸ Pvz., Pričkaus nuotykiškai dvaro virtuvėje, Krizo dukters vestuvės, Plaučiūno keliamos krikščynos ir kt.

¹⁹ Pvz., Pričkus VD drąsiai kritikuoja nenaudėlius ponus, o ŽR ne mažiau įtaigiai skelbia paklusnumo etiką (VD 278–299; ŽR 402–410). Vakmistras VD pradžioje yra keikūnas ir bedievis, o šios dalies pabaigoje – dievobaimingas pamokslininkas (VD 96–135, VD 649–714). Ne visai aišku, ar esama dviejų Laurų, ar vieno (VD 46–95, RG 739–744); Dočio žmona RG pradžioje vadinama Aste, o tos pačios dalies pabaigoje – Pime (RG 80, RG 747).

tačiau netiesa, kad jie visi veiktų visose *Metų* dalyse. Be to, jų pasirodymai pirmajame plane yra nesusiję – negalima kalbėti apie dramatinę ar psichologinę jų raidą:

„Metų“ herojai neturi taisyklingų biografijų ir [...] net negali jų turėti. Jie egzistuoja, jei taip galima pasakyti, ne individualiai ir ne chronologiškai. Tai tartum kaukės, atliekančios archeptipinius gestus (Venclova, 1991, 265–266).

Panaši ir Sauliaus Žuko nuomonė šiuo klausimu: „Nelabai tesirūpinama ir esamų personažų charakteristikų vientisumu; tą pačią nuomonę gali reikšti skirtingi veikėjai, be didelių argumentavimų tuo pačiu vardu vadinamas veikiantysis asmuo gali keisti savo pozicijas.“ (Žukas, 1993, 28.) Tačiau yra viena išimtis – pagrindinis *Metų* veikėjas seniūnas Pričkus. Šis personažas aktyviai veikia visose kūrinio dalyse ir miršta žiemą. Todėl jo gyvenimo linija suteikia *Metams* vientiso pasakojimo bruožų ir skatina ŽR laikyti paskutine teksto dalimi, nes kitoks jų išdėstymas atrodytų neįtikinamas. Tačiau ir šiuo atveju galima rasti priešingų argumentų: kodėl Pričkiaus likimo linijai suteikiame tiek reikšmės? Simboliškai „ištiesindami“ ją nuo pavasario iki žiemos, išsprendžiame tik vieną siužetinio *Metų* nenuoseklumo atvejį, tačiau išlieka kiti panašūs lūžiai, kuriuos kažkodėl ignoruojame (tarkim, prieštarinę Krizo likimą, plg. Venclova, 1991, 264). Pripažindami, kad Pričkiaus mirtis žiemą yra bene stipriausias argumentas skaityti *Metus* įprastine tvarka, kartu norėtume priminti, kad šis personažas visų teksto sintagminių „sutrikimų“ neišsprendžia.

Atskirai aptarti reikia paskutinįjį 1977 m. *Raštų* „Įvade“ pateiktą teiginį

apie specifinę ŽR pabaigą. Čia nurodomos ŽR eilutės 607–609, kuriose skamba „apskritai greit prabėgančio laiko motyvai“ – kitaip nei kitose *Metų* dalyse, kuriose dominuoja su aktualiuoju metų laiku susijusi laiko problematika. Tačiau panašių refleksijų apie greit prabėgantį gyvenimą yra ir kitose *Metų* vietose. Tai išryškėja lyginant ne pavienes eilutes, bet pilnus poetinius periodus, į kuriuos jos yra įkomponuotos. „Įvade“ minimos eilutės ŽR 607–609 įeina į platesnį palyginimą ŽR 596–609, kuriamė brėžiama žmogaus ir augalo gyvenimo paralelė. Tačiau ji labai panašiai suskamba *Metuose* dar du kartus, žr. VD 68–95 ir RG 22–44. Taigi „apskritai greit prabėgančio laiko motyvai“ nėra specifinis ŽR pabaigos bruožas.

Antrasis ten pat nurodomas ŽR fragmentas ypatingas tuo, kad jame kalbama apie visą prabėgusį metų ciklą:

Taip, kaip žinom, ir jau vėl pasibaigusį metų
Tuo po Velykų, maisto dėl, trūsinėti pradėjom
Ir daug prakaito per visą vasarą mielą
Dirbdami nuo karštų veidelių mūsų nušluostėm,
Ik zopostėliui ką susirinkom ir pakavojom.
Taipgi dabar, jau rudenį su svodboms nulydėję
Ir kaimyniškai bei viežlybai pasidžiaugę,
Rūpinkimės zopostą dar pasilikusį čėdyt [...] (ŽR 648–655)

ŽR tekstas čia iš tiesų reflektuoja visą metų ciklą, t. y. žiemos dabartyje prisimenami trys ankstesni metų laikai²⁰. Panašių retrogradinių nuorodų yra ir kitose poemos dalyse, tačiau ten prisimenami tik vienas arba du prieš tai ėję metų laikai – taigi ne-

²⁰ Plg. kitą panašų atsigrėžimą į visus praėjusius metus ŽR 579–582.

pilnas metų ciklas²¹. Tad šiuo atžvilgiu ŽR iš tiesų skiriasi nuo likusių poemos dalių. Tačiau tam, kad ŽR nedvejodami laikytume *Metų* pabaiga, priešinasi kitos teksto vietos, kurios sukomplikuoja galutinę iš-tarmę dėl bendrosios kūrinio kompozicijos.

Išdėmiau peržvelgę chronologinius minties šuolius iš vieno metų laiko į kitą, pamatytume, kad jų pasitaiko visose poemos dalyse, ne tik ŽR. Be to, iš sąlyginio dabarties taško mintimis keliaujama ne tik atgal, bet ir pirmyn. Tokie atsigręžimai atgal bei žvilgsniai pirmyn nėra kompoziciškai fiksuoti, jų esama ir dalių pradžioje, ir viduryje, ir pabaigoje. Štai ryškesnių tokių šuolių sąrašas:

Atsigręžimas atgal	Žvilgsnis pirmyn
PL 9–12, 88–92, 398–399	PL 143–145, 336–337, 402–408, 659–660
VD 1–2, 46–67, 665–679	VD 555–568, 577–578, 628–638, 709–714
RG 22–27, 55–61, 354–370	RG 348–351, 389–392, 904–912
ŽR 17–39, 560–562, 579–582, 610–611, 635–641, 648–652	ŽR 612–614, 620–623, 653–665, 680–682

Vadinasi, metų ciklo refleksijos visose *Metų* dalyse pasiskirsto panašiai – ŽR šiuo atžvilgiu nesiskiria nuo kitų dalių. Nurodyti chronologinės dinamikos atvejai yra

²¹ Pavasarį prisimenama žiema ir ruduo (PL 9–12, 398–399), vasarą – pavasario grožybės (VD 46–63), rudeni – pavasaris ir vasara (RG 22–27, 55–61).

ciklinio laiko realizacija tekste – amžinosios metų laikų kaitos išraiška. Subjektas (pasakotojas ar kuris veikėjas) iš naratyvinio dabarties taško dairosi į praėjusį ir ateinantį metų laiką, savo egzistenciją įrašydamas į nesiliaujančią jų kaitą. Nėra pagrindo šių refleksijų laikyti sintagminio epizodų jungimo nuorodomis – iš jų neišplaukia privaloma metų laikų skaitymo tvarka (plg. Venclova, 1991, 265).

Ši teiginį galima paremti papildomu argumentu. Palyginkime du akivaizdžiai susijusius PL ir RG fragmentus:

Vislab, kas rudens bjaurybėj numirė verkdams,
Vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo
Ar po savo keru per žiemą buvo miegojęs,
Vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikint.
(PL 9–12)

Vislab, kas pas mus lakstydams vasarą šventė
Ar plezgendams ant laukų linksmai šokinėjo,
Vislab, kas linguodams ik debesų pasikėlė
Ir, pasidžiaugęs taip, grūdelius su vabalu valgė,
Vislab jau prastojo mus ir nulėkė slėptis.
(RG 30–34)

Abu poetiniai periodai sukurti tartum veidrodinis atspindys, jų sąsąuka bendrajame *Metų* plane nekelia abejonių. Tačiau pabandykime šiuos fragmentus skaityti be išankstinės nuostatos, kuris iš jų eina „pirmiau“, o kuris – „vėliau“. Turėtume konstatuoti, kad abi citatos yra poetine prasme išbaigtos, jos būtų suprantamos ir be savo veidrodinio ekvivalento, jose piešiamas vaizdas – savarankiškas ir kompoziciškai uždaras. Vaizdų paralelė jų eiliškumo nenusako: PL ir RG papildo viena kitą poetinėmis asociacijomis, varijuoja tą pačią temą, bet kažin ar čia būtina išvelgti sintagminį vienakryptį jų santykį. Kodėl RG

fragmentas turėtų eiti „vėliau“ ir pratęsti PL? O cituojamas PL epizodas neprarastų savo prasmės, skaitomas po RG. Donelaitis brėžia tobulą uždara ratą. Tokioje šviesoje griežtas sintagminis *Metų* dalių išdėstymas ima atrodyti ne visai adekvatus.

Labiausiai abejoti baigiamąja ŽR vieta *Metų* struktūroje verčia tikroji šios dalies pabaiga. Mat ŽR nesibaigia 1977 m. *Raštų* „Įvade“ aptariamam fragmentu (ŽR 648–652) – po jo tekste yra dar 30 eilučių. Jose daroma chronologinė digresija į pavasarį ir vasarą bei prašoma dievo malonės, pradedant šiltojo metų laiko darbus. Būtent žvilgsnis į pavasarį ir vasarą smarkiai kerta su baigiamąja ŽR samprata:

Rūpinkimės zopostą dar pasilikusį čėdyt
Ir kad ką gardžiai pasikepsim ar išsivirsim,
Vis rytojaus ir kitų dienų paminėkim.
Nėsa dar ilgs pažygys, iki vėl vasarėlę sulauksim
Ir šviežius valgius į puodus kraudami virsim.
Nugi dabar vėl skirkimės ir su padėjimu dievo
Skubinkimės savo padarynes pamaži pasipro-

vyt;

Nės saulelė vėl pusnynus pradeda gandint
Ir jau vieversiai linksmi lakstydami čypsi.
Vei, vasarėlė jau pamaži prisiartina miela
Ir, kas mūsų zopostams reik, vėl žada parūpint.
(ŽR 655–665)

Šiomis eilutėmis paruošiamas pasakojimas apie ateinantį pavasarį – dveilis 662–663 tiesiogiai susišaukia su pirmosiomis PL eilutėmis, kurias turbūt visi mokame mintinai. Tad jeigu, anot „Įvade“ pasitelkiamos argumentacijos, kiekviena poemos giesmė baigiama raginimu reikiamai pasiruošus sutikti kitą metų laiką, tai ŽR šiuo aspektu visai nesiskiria nuo kitų dalių. Šios dalies pabaiga mums neatrodo ypatinga – tekstas joje komponuojamas

panašiai kaip kitose dalyse. Ši išpūdi sustiprina pasikartojimai figūratyvinio pasakojimo lygmeniu – aukščiau cituotos ŽR pabaigos eilutės 648–661 atliepia PL esantį fragmentą PL 406–410:

Ak! kiek trūso reiks, ik į skūnes sugabensim,
Kas ant aukšto dar ar klėtyj guli be diego;
Ir kiek dar palūkėt reikės, iki šiupinį virsim.
Nugi dabar, į dievišką žiūrėdami ranką,
Judinkimės pamaži nuolatai nusitvert savo
darbus [...]

(PL 406–410)

Kartojasi ŽR ir PL eilutės apie kantrų laukimą, nesibaigiančius darbus, gražų „zopostą“ ir būtiną Dievo pagalbą. O ir toliau einančios ŽR pabaigos eilutės taip pat turi savo ekvivalentą kitoje *Metų* vietoje. Jose kalbama apie pavasario ir vasaros darbus ir kreipiamasi į dievą pagalbos bei malonės:

Bet be tavęs, tu dangiškasis mūsų tėtuti,
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada.
Ką mums mačys priprovos, ką mūsų trūseliai?
Ar kad, sėtuves ir naujus noragus nusipirkę,
Art išsitrauksim ir grūdelius kaip reik pasisėsime?
Vislab bus niekai, ką veiksime argi pradėsime,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės.
(ŽR 666–672)

Panašaus pasažo esama VD, kurių pabaigoje Vakmistras būrus dievobaimingai graudena:

Ale, žmogau, žmogau! saugokis to neminėti
Kurs tau ant laukų bėginėjant ir trūsinėjant
Su savo dangiškais sargais kribždėti padėjo.
[...]
Argi dabar tau nereikės aukštyn pažiūrėti
Ir kasdien daugysk tą šlovint irgi pagarbint,
Kurs taip daugel vėl iš naujo tau dovanojo?
Tai, kaimynai! tai vyriausi reikmenė jūsų;
(VD 683–693)

Taigi ŽR pabaigoje įkomponuoti pasakojimo elementai yra atpažįstami ir kitose *Metų* vietose, kur jiems tenka identiškų funkcijų: jais atveriamas pasakojimas apie ateinančią metų laiką ir stengiamasi užsitikrinti Dievo – semiotinio lėmėjo – palankumą. Tai smarkiai paplauna teiginį apie ypatingą ŽR pabaigą.

Atsidūrėme interpretacinėje kryžkelėje. Viena vertus, Pričkaus mirtis ir specifinis – pilnesnis – metų ciklo reminiscencijų pobūdis skatina ŽR laikyti baigiamąją *Metų* dalimi, suponuodamas ir rėžiškąją sintagminę poemos kompoziciją PL→VD→RG→ŽR. Kita vertus, ŽR esama gausių paralelių su kitomis dalimis, kurių šviesoje baigiamoji ŽR pozicija atrodo neįtikinama, o *Metų* visumos kontūrai netenka sintagminio aiškumo.

Reikia ieškoti kompromiso. Jį galėtų pasiūlyti Rimvydo Šilbajorio, Tomo Venclovos ir Saulius Žuko studijos apie Donelaičio kūrybą. Šilbajoris bandė atpažinti tam tikrą vienijantį kompozicinį principą, kuris leistų suvokti *Metus* kaip koherentišką visumą:

Šitaip žiūrint, iškyla klausimas, ar iš viso *Metai* turi kokį nors vienijantį principą, organizaciją, ar ne – kitaip sakant, ar čia prieš mus tikra struktūra, ar tik agregatas, paskirų „faktų krūva“. Jeigu *Metus* norime vadinti struktūra, tai turėtų būti įmanoma taip aprašyti jų sudėtinės dalis, kad iš to kiltų jų tarpusavio santykiavimo sistema, koks nors dėsningumas ar bent jau pagrindiniai tokios sistemos principai. [...] Lengviausiai įžiūrimas visų šių plotmių tarpusavio santykis yra binarinis-priešpriešinis. (Šilbajoris, 2001, 403–404)

Anot Šilbajorio, kiekvienas poemos elementas įgauna savo prasmę tik lygina-

mas su savo struktūrine atsvara bendrojoje *Metų* kompozicijoje: gamtos aprašymas tampa suprantamas didaktinio moralizavimo šviesoje, o didaktizmas įgauna svorį įkūnytas gamtos vaizduose; veikėjų dialogai priešinami su monologiniais pasažais, o gamtos aprašymai kontrastuoja su „pasakojimo eiga“ (*Ten pat*, 404). Nors Šilbajorio pateikiami Donelaičio binarinių struktūrų pavyzdžiai mums atrodo ne visada įtikinami, tačiau kertinis jo siūlomas principas yra tikslus. Donelaičio tekstuose aiškiai atpažįstama simetrija: kai į tekstą įvedamas tam tikras elementas, visada reikia dairytis jo kontrastinio atitiktens. Paukščių kuklumas priešinamas su žmonių apsirijimu (PL 145–244), Pričkaus raginimas dirbti – su Slunkiaus tingėjimo filosofija (PL 409–454), Vakmistro keikimasi atsveria Selmo moralizuojanti kritika (VD 96–135), džiaugsmą gausiomis mėsiškomis gėrybėmis tramdo Lauro pamokslas apie saiką (RG 371–423) ir t. t. Binarinės opozicijos ryškios ir aukštesniais kūrinių struktūros lygmenimis, kurie apima visus *Metus*: viežlybuosius būrus atsveria nedorėliai; nedoriesiems ponams priešinamas gerasis amtsrotas; prigimtinei žmonių lygybė priešinama su paveldima luomine nelygybe ir t. t.

Tomas Venclova atkreipė dėmesį į tai, kad Donelaičio binarinės opozicijos sudaro aksiologinę vertikalę:

Bene pirmiausia krinta į akis griežtas poemos pasaulio hierarchiškumas ir vertikalumas. Šiuo požiūriu Donelaitis mažai tesiskiria nuo Dantės ir apskritai nuo viduramžių literatūros, kurios „vertikaliąją orientaciją“ žinomoje knygoje apie Rabelais išanalizavo M. Bachtinas. Semantinė opozicija „viršus / apačia“ nuolat

pabrėžiama Donelaičio. [...] „Metų“ personažai taip pat esti savotiškoje „moralinėje vertikaloje“ – nuo pagirtino Selmo, atsikreipusio į dangų, ligi tų, net vardais nepažymėtų, kurie „peklon tikt bėga, tikt bėga.“ (Venclova, 1991, 261–262)

Šią mintį išplėtojo ir tiesiogiai su *Metų* kompozicija susiejo Žukas:

Norėtuši iškelti hipotezę, kad pagrindinė įtampa *Metuose* formuojasi ne tarp laiko ašyje išdėstytų epizodų – personažų poelgių, kurie rišasi į siužetą (ar fabulą) vadinamų poelgių seką – bet tarp savotiškoje vertikaloje išsidėsčiusių dviejų žmogiško gyvenimo pavidalų: koks jis yra ir koks jis turėtų būti. Poema, o ypač „Pavasario linksmybių“ dalis, nesunkiai gali būti suskaidyta į didesnius ar mažesnius santykiškai autonomiškus epizodus, kurių ribose abu šie gyvenimo variantai yra vienu ar kitokiu būdu įvardijami. (Žukas, 1995, 76–77)

Anot Venclovos ir Žuko, esminis, iš archajiškosios kultūros epistemos ateinantis Donelaičio kūrybos bruožas yra pasitikėjimas Dievo duotąja pasaulio tvarka ir įsitikinimas, kad žmogus gali savo gyvenimą sutvarkyti pagal dieviškąjį idealą. *Metuose* galima atpažinti idealų pasaulio polių, kurio šviesoje vertinama socialinė ir etinė gyvenimo realybė (*Ten pat*, 74–75). Ji arba atliepia dieviškąją tvarką (gamtos pasaulis, dorųjų būrų elgesys ir kt.), arba ją pažeidžia (ponai engia būrus, samdiniai neklauso šeimininkų ir kt.). Taigi *Metų* struktūrą sudaro binarinės opozicijos, kurios skirtingais pavidalais realizuoja tą pačią dieviškojo idealo ir žmogiškosios realybės priešpriešą.

Šilbajorio, Venclovos ir Žuko siūlomos hipotezės padeda geriau suvokti mūsų interpretacinių sunkumų priežastis. *Metų*

epizodų kaita neturi ryškesnės sintagminės funkcijos – keičiasi kraštovaizdis, kalbantys asmenys, aptariamoms problemoms, tačiau idealusis pasaulio matmuo ir žmogiškoji realybė iš esmės nekinta, episteminiai gyvenimo pamatai yra neišjudinami. Judrus ir daugiabalsis *Metų* pasaulis yra paradoksaliai stabilus – jis sukasi kaip didžiulis kaleidoskopas apie simbolinę dieviškąją pasaulio ašį, tačiau pati ašis niekur nejudą. Šiuolaikinis skaitytojas tikisi, kad tarp teksto pradžios ir pabaigos literatūros kūrinyje vaizduojamas pasaulis pasikeis, jame įvyks kažkas esminga. O *Metuose* šio pobūdžio raidos nėra: prieš mūsų akis vis iš naujo simetriškais pavidalais keičiasi idealas ir realybė, tačiau jų konfliktai plaukia be aiškesnės pradžios ir pabaigos, sukdamiesi amžinajame metų rate ir neveddami į galutinį išrišimą. Būtina pabrėžti, kad nuo to nė kiek nemažėja Donelaičio poetinio pasaulio dramatiškumas ir dvasinė įtampa, tačiau *Metuose* jie yra kitokio pobūdžio nei moderniuosiuose tekstuose. Anot Venclovos, vertikaloji simbolinė Donelaičio pasaulio ašis ir griežtai hierarchiški jo elementų santykiai priklauso archajiškosios, „primityviosios“ kultūros tipui ir yra sietini su mito poetika (Venclova, 1991, 263–264).

Išplėsdami Venclovos, Šilbajorio ir Žuko suformuluotas hipotezes, galime teigti, kad sintagminiai santykiai Donelaičio tekste yra silpni, tartum nustumti į antrąjį planą – *Metuose* kur kas svarbesni yra paradigmintiniai santykiai, kurių plotmė kaip tik ir įforminama didžioji idealo ir realybės dialektika. Su tam tikromis išlygomis galėtume kai kuriuos *Metų* epizodus sukeisti vietomis, o teksto visuma išliktų

nepažeista. Panašus paradigmaticos ir sintagmaticos santykis veikia ir makrokompoziciniu lygmeniu, kuriame metų laikų seka nėra privalomai fiksuota. Paprastai metų pradžią tapatiname su pavasariu – todėl tradiciškai ir Donelaičio poemą linkstame pradėti nuo PL. Tačiau toks teksto skaitymas išplaukia ne iš pačių *Metų*, bet iš laiko suvokimo mūsų kultūroje, kurioje pavasaris laikomas metų ciklo pradžia, o žiema – pabaiga. Tai – kultūrinė norma, kuri mus verčia sunkiai apčiuopiamoje *Metų* visumoje atpažinti tam tikrą kompozicinę struktūrą. Venclova bene pirmasis suabejojo tokio skaitymo adekvatumu – anot jo, „ta tvarka teikia Donelaičio tekstui chronologinį kryptingumą ten, kur autorius ir jo amžininkai veikiau matė achronišką archetipų pasikartojimą“ (Venclova, 1991, 266).

Griežtai laikantis vien *Metų* teksto, jo makrokompoziciniu lygmeniu nėra aiškių sintagminio junglumo nuorodų. Kalbant vaizdžiai, pavasaris mums ir Donelaičiui yra metų pradžia, žiema – jų pabaiga, bet iš Donelaičio teksto niekur neišplaukia, kad „Pavasaris“ yra *Metų* pradžia, o „Žiema“ – pabaiga.

Esminiai Donelaičio kūrybos bruožai išryškėja, kai išsiveržiame iš tradicinio sintagminio skaitymo varžtų. Tipologiškai panašūs teksto fragmentai gali būti vienas nuo kito labai nutolę, tačiau juo reikšmingesni. Pvz., skaitant *Metų* dalis paeilui, sunku išvelgti ryškesnę saiko izotopijos liniją, tačiau lygindami PL ir RG ją matome itin ryškiai²². Tik paradigmatinėje

²² Didelę jų teksto dalį sudaro svarstymai apie saiką ir nesaikingumą. Pvz., PL Blėkius maitinasi vien mėsa,

plotmėje išryškėja tipologinis panašumas tokių personažų, kurių paprastai panašiais nelaikome²³. Tipologinis lyginimas leidžia tiksliau įvardyti kai kurių reiškinių vietą episteminėje *Metų* pasaulio sąrangoje²⁴. Visa tai veda prie išvados, kad tradicinė *Metų* samprata su aiškia kūrinio pradžia ir pabaiga yra neadekvati. Komplicuotai poemos teksto materijai reikia subtilesnių interpretacinių pjūvių.

Keturių dalių poetinis ciklas ir poetinis Donelaičio universumas

Iš visko, kas iki šiol buvo pasakyta apie *Metus*, aiškėja, kad būtų sunku apie juos kalbėti kaip apie tobulos kompozicijos kūrinių. Tiek atskirų metų laikų vidaus struktūroje, tiek makrokompoziciniu lygmeniu esama daug ženklų, kad *Metai* kaip poetinė visuma nebuvo Donelaičio griežtai planuojami. Taip pat nėra pagrindo manyti, kad poetas pradėjo *Metus* nuosekliai rašyti nuo pavasario ir užbaigė, sukūręs žiemą. Priimtinesnis atrodo požiūris, kad jie augo

o Priėkus ragina būrus nepamiršti ir daržovių (PL 553–598). RG mėsiškų gardumynų gausa džiaugiasi Bleberio tarnas su pasakotoju, o juodu sudraudžia Lauras, ragindamas atsargas „čėrauti“ saikingai ir derinti mėsą su nemėsiškais valgiais (RG 339–437).

²³ Pvz., tarp Milkus, kurį PL iškeikia Lauras (PL 245–293), ir Priėkaus (žr. RG 485–531). Abu jie valstiečiai, abu per tarnybą pakilo socialinėje hierarchijoje. Tik Milkus yra išūlus, o Priėkus – doras. Tačiau abiem atvejais jiems nedovanojama už savo socialinio statuso pažeidimą – iš abiejų tyčiojamosi, abu jie keikiami. Įdomu tai, kad „Priėkaus pasakoje apie lietuvišką svodbę“ jį užmuša patys būrai.

²⁴ Pvz., RG 548–590 Enskys Priėkui dėsto „viežlybo vogimo“ teoriją ir praktiką. Tik žinodami tai, kas apie vogimą kalbama kitoje vietoje – ŽR 144–207 – patikimai sprendžiame, jog „viežlybas vogimas“ taip pat yra nuodėmė ir nepriklauso idealiojo pasaulio poliaus reiškiniams.

organiškai, kaip savitas literatūrinis organizmas. Todėl skaitydami juos neabejojame, kad prieš mūsų akis – literatūrinis vienis, bet nesistebime ir tam tikra kūrinio struktūros asimetrija, pasikartojančių elementų gausa ir improvizaciniu, griežtai neplanuojamu teksto plėtojimusi. Tokių požiūrį paremia ir prielaida, kad *Metai* buvo rašomi ilgą laiką – su pertraukomis, pratęsiant tekstą toje vietoje, kur jis nutrūko anksčiau. Visų kompozicinių ir struktūrinių smulkmenų nebuvo įmanoma tiksliai išlaikyti atmintyje. Šitaip galėtume aiškinti minėtuosius *Metų* siužetinio lygmens neuoseklumus ir kitus „neapsižiūrėjimus“.

Panašu, kad Donelaičio poetinėje sąmonėje *Metų* visumos kompoziciniai kontūrai apsiribojo bendriausiomis intencijomis: a) aprašyti visą metų ciklą, b) baigiant vieną dalį, atverti pasakojimą apie kitą metų laiką; c) pateikti didaktiškai įtikinamus dorųjų ir nedorėlių šaržus. Griežtesnio kompozicinio visumos plano *Metų* tekste neatpažįstame.

Šitaip svarstydami teigiame, kad PL, VD, RG ir ŽR sudaro aiškią poetinę visumą, bet ne vieną koherentišką tekstą. Siūlytume *Metus* vadinti keturių dalių poetiniu ciklu.

Rėzos įvestas pavadinimas *Metai* gerai atitinka šio ciklo literatūrinę esmę. Nėra reikalo jo keisti – literatūrinė tradicija šiuo atveju svarbesnė, nei skrupulingas tekstologinis tikslumas, kurio taip griežtai reikalavo Neselmannas. Be to, atmetę pavadinimą *Metai*, neturėtume žodžio, kuriuo įvardytume poetinį Donelaičio ciklą kaip visumą, o tai – didelis trūkumas.

Donelaitika iki šiol stengėsi bendrosios *Metų* kompozicijos problemas spręsti radikalčiai. Rėzos mokykla, kuriai priklauso ir 1977 m. Donelaičio *Raštai*, stengėsi bet kuria kaina įrodyti *Metų* teksto rišlumą ir paaiškinti visus kompozicinio plano nesupratimus²⁵. O Neselmannas ir jo mokiniai visiškai nepripažino *Metų* kaip literatūrinės visumos ir atskirų Donelaičio kūrinių nesiejo jokiais kompoziciniais saitais (Nesselmann, 1869, X–XI). Mums atrodo, kad *Metų* tekstas priešinasi abiem radikaliems sprendimams. Negalima nei paneigti jų kompozicinio birumo, nei poetinio Donelaičio pasaulio vienovės bei gausių sisteminių ryšių tarp keturių metų laikų. Tiesiog tie ryšiai – ir jų suteikiamas *Metų* poetinio rišlumo pojūtis – kyla ne iš kompozicinio sumanymo, bet iš episteminių visos Donelaičio kūrybos pamatų. *Metai* mums atrodo vientisi todėl, kad vientisas yra Donelaičio kultūrinis universumas. Abu juos persmelkia sudėtinga dieviškojo idealo ir žmogiškosios realybės dialektika, kuri ir yra didžioji Donelaičio kūrybos tema.

²⁵ Pvz., 1977 m. *Raštų* komentaruose bandoma paaiškinti Krizo atvejį. Krizo namus „pernai“ sudegino Dočys (ŽR 255–269). Tačiau Krizas „šiemet“ giriasi savo klestinčiu ūkiu (VD 314–433), o rudenį kelia dukters vestuves (RG 109–141). Be to, ŽR krivulė prasideda „pas kūmą Krizą“ (ŽR 165), o jos pabaigoje visi būrai išvirsta lauk jau iš Plaučiūno trobos (ŽR 307). *Raštų* komentaruose argumentuojama, kad Donelaitis Krizo vardą kai kur vartoja bendrine prasme, kaip „būro“ sinonimą – taigi ūkiu giriasi ir vestuves kelia tikrasis Krizas, o Dočys „susvilina“ kažkurio anoniminio būro trobas. Kai dėl krivulės, tai būrai kalbasi pas Plaučiūną, kuris čia šmaikščiai vadinamas „kūmu Krizu“ (Donelaitis, 1977, 356, 385, 386). Mūsų nuomone, tekstas ŽR 255–269 aiškiai rodo, kad visur kalbama apie tą patį gerąjį VD Krizą, o prieštaringas jo likimas – vienas iš Donelaičio kompozicinių neapsižiūrėjimų, kurių nebūtina stengtis išaiškinti bet kuria kaina.

Tačiau reikia pabrėžti, kad idealo ir realybės opozicija negali būti laikoma *Metų* kompoziciniu principu. Šios dvi pamatinės semantinės izotopijos yra atpažįstamos visoje jo lietuviškoje ir vokiškoje kūryboje, įskaitant ir pasakėčias. Juk ir jose visų pirma matyti poeto aistra pasakoti apie pasaulį, koks jis turėtų būti Dievo šviesoje, ir koks jis yra dorovinio nuopolio šešėlyje. Šilbajorio ir Žuko siūlomi skaitymo principai nusako Donelaičio pasaulėvokos esmę, bet ne kompozicinį *Metų* specifiškumą. Be to, *Metų* analizė, grindžiama šiuo giliuokiu kodu, turi rimtą trūkumą: ji susitelkia į paradigminių teksto santykių plotmę. Betgi *Metus* skaitome epizodą po epizodo, ir būtų neteisinga teigti, kad jų seka yra arbitrali. Nors *Metus* laikome organiškai, be griežto plano besiplėtojančiu poetiniu ciklu, vis dėlto Donelaitis epizodų nesiejo atsitiktinai, be jokios tvarkos.

Mikrokompoziciniu lygmeniu atskirų *Metų* dalių sintagminė struktūra nekelia abejonių – ji yra duota paties autoriaus. Tačiau ne visada suprantama logika, pagal kurią epizodas jungiamas prie epizodo. Esama ilgų pasažų, kurių sintagminis junglumas nekelia jokių abejonių²⁶, bet esama ir tokių greta esančių teksto atkarpų, kurios susijusios labai silpnai²⁷. Panašu, kad ir šiuo atveju *Metai* nėra nei amorfiški, nei tobulai junglūs. Sintagminė *Metų* plėtotė dar laukia kruopštesnių tyrimų.

Makrokompozicinėje plotmėje, kurioje sintagminis *Metų* dalių eiliškumas nežino-

mas, tenka grįžti prie Rėzos. Jo siūloma tradicinė skaitymo seka mums atrodo priimtinausia. Tačiau keturis Donelaičio metų laikus turėtume įsivaizduoti ne kaip fiksuotą sintagminę eilę PL→VD→RG→ŽR su aiškia pradžia ir pabaiga, bet išrikiuoti jas kaip keturis savarankiškus paveikslus dvimatyje erdvėje, ir suvokti jas kaip uždara ciklą:

ŽR PL

RG VD

Tokio ciklo nėra viena dalis nelaikyti – na pirmąją ar paskutinę – jų sudaromame rate mūsų interpretuojanti sąmonė juda be sustojimo. Žinoma, sintagminėje plotmėje suksime vis tą patį skaitymo ratą nuo pavasario iki žiemos – kaip tik čia veikia minėtoji (mums ir Donelaičiui bendra) kultūrinė norma, skatinanti kalendorinį ciklą suvokti būtent taip. Tačiau bandydami pasakyti apie *Metus* ką nors esminga, neišvengiamai turėsime išsokti iš įprastinės metų laikų sekos ir ieškoti tipologinių paralelių tarp sintagmiškai nesusijusių epizodų. Svarbu suvokti paradigminio plano primatą prieš sintagminių santykių plotmę *Metų* poetiniame cikle. Nors esame įpratę „Vasaros darbus“ skaityti po „Pavasario linksmybių“, tačiau „Vasaros darbai“ kompoziciniu požiūriu neišplaukia iš „Pavasario linksmybių“: VD tekste nėra tokių vietų, kurių nesuprastume be PL. Todėl abiejų dalių nederėtų sieti vienakrypčiu santykiu kaip pradžios ir tęsinio. Lygiai taip pat „Rudenio gėrybės“ neišplaukia iš „Vasaros darbų“, o „Žiemos rūpesčiai“ –

²⁶ Pvz., VD mėšlavežio epizodas (VD 136–304) arba RG vestuvių aprašymas (RG 82–256).

²⁷ Ryškesni sintagminiai lūžiai: PL244/245; VD135/136; RG 437/438.

iš „Rudenio gėrybių“. Visos keturios dalys yra hierarchiškai lygiavertės ir papildo viena kitą: skaitydami vieną, turime atmintyje prisiskauti likusias tris – o ne tik prieš tai esančiąją. Tik taip galime tikėtis atpažinti visą Donelaičio poetinio pasaulio turtingumą.

Visa, ką čia pasakėme, norėtume apibendrinti šitaip: Donelaitis sukūrė keturių dalių poetinį ciklą, kuriam prigijo bendras *Metų* pavadinimas. Kiekviena ciklo dalis yra poetiniu požiūriu savarankiška, o visumos atžvilgiu visos jos yra lygiavertės ir

sudaro kompozicinį ratą be aiškios pradžios ir pabaigos. *Metus* kaip poetinę visumą, didesnę nei mechaninė keturių dalių suma, atpažįstame giliosios – episteminės – Donelaičio poetinio pasaulio vienovės šviesoje. Joje išryškėja problemos ir temos, varijuojamos visose ciklo dalyse – tačiau adekvačiai suvokti *Metuose* vaizduojamus nutikimus ir konfliktus tegalime atsižvelgdami į visą ciklą, vienos dalies tam nepakanka. *Metai* – vieningas poetinis pasaulis, bet ne griežtos kompozicijos tekstas.

LITERATŪRA

Dilytė, Dalia, 2011: „Kristijonas Donelaitis“, *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 356–363.

[Donelaitis, Kristijonas], 1818: *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos, aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D.[octor] L.[udwig] J.[edemin] Rhesa, Prof. d. Theologie, Königsberg 1818*, gedruckt in der Königl. Hartungschen Hoffbuchdruckerei.

[Donelaitis, Kristijonas], 1865: *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen. Erste vollständige Ausgabe mit Glossar*. Von Aug. Schleicher. St. Petersburg.

[Donelaitis, Kristijonas], 1869: *Christian Donalitus Litauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar* herausgegeben von G. H. F. Nesselmann, Königsberg. Verlag von Hübner & Matz.

Donelaitis, Kristijonas, 1977: *Raštai*, Vilnius: Vaga.

Gineitis, Leonas, 1977: „Įvadas“, *Kristijonas Donelaitis, Raštai*, Vilnius: Vaga, 5–33.

Gineitis, Leonas, 1998: *Kristijono Donelaičio aplinka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (serija „Senoji Lietuvos literatūra“, 9 knyga).

[Gineitis, Leonas], 2002: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Leonas Gineitis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (serija „Senoji Lietuvos literatūra“, 13 knyga).

Girdenis, Aleksas, 1993: „*Metų* hegzametras“, *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė Leonas Gineitis ir Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, 60–96.

Jovaišas, Albinas, 1992: *Kristijonas Donelaitis*, Kaunas: Šviesa.

Krištopaitienė, Daiva, 2007: *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (serija „Lietuvių tekstologijos studijos“, I).

Kuolys, Darius, 2011: „Kristijonas Donelaitis“, *Literatūra 11 klasei. Chrestomatija, I dalis. Renesansas. Barokas. Apšvieta*, sudarytoja Aušra Martišiūtė-Linartienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 325–336.

Nesselmann, Georg Hans Ferdinand, 1869: „Vorrede“, *Christian Donalitus Litauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar* herausgegeben von G. H. F. Nesselmann, Königsberg. Verlag von Hübner & Matz, III–XIV.

Rhesa, Ludwig Jedemin, 1818: „Vorbericht“, *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos, aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche*

übertragen von D.[octor] L.[udwig] J.[edemin] Rhesa, Prof. d. Theologie, Königsberg, gedruckt in der Königl. Hartungschens Hoffbuchdruckerei, III–XXI.

Ročka, Marcelinas, 1965: „Dėl K. Donelaičio literatūrinių studijų“, *Kristijonas Donelaitis. Pranešimai. Straipsniai. Archyvinė medžiaga*, Vilnius: Vaga (serija „Literatūra ir kalba“, VII), 155–167.

Schleicher, August, 1865: [įvadas be pavadinimo], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen. Erste vollständige Ausgabe mit Glossar*. Von Aug. Schleicher. St. Petersburg, 1–21.

Šilbajoris, Rimvydas, 2001: „Teksto plotmių santykiai Donelaičio *Metuose*“, *Egzodo Donelaitis. Lietuvių išievių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vacekauskas, Vilnius: Aidai, 403–425.

Ulčinaitė, Eugenija; Albinas Jovaišas, 2003: *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžius*. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas.

Venclova, Tomas, 1991: „Erdvė ir laikas Kristijono Donelaičio *Metuose*“, *Tomas Venclova, Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 261–266.

Žukas, Saulius, 1993: „K. Donelaičio „Metų“ pasakotojas ir personažai“, *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis ir Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, 28–35.

Žukas, Saulius, 1995: „Idealusis Kristijono Donelaičio *Metų* poliuis“, *Saulius Žukas, Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 73–91.

ON COMPOSITION OF KRISTIJONAS DONELAITIS' *METAI* – SELECTED PROBLEMS

Vaidas Šeferis

S u m m a r y

The article deals with the crucial question of Kristijonas Donelaitis' literary work: is his *Metai* (*The Seasons*) a single and coherent literary text or a group of four independent poems? The first publisher of Donelaitis' work Liudwig Rhesa (Liudvikas Rėza) introduced in 1818 for the first time the title *Metai* (which was not given by Donelaitis himself), presented four seasons as a single poem and held on the traditional seasons-sequence, beginning the text with spring and ending it with winter. Next publishers August Schleicher (1865) and Georg Hans Ferdinand Nesselmann (1869) accepted neither the title *Metai* nor the idea of four seasons as a single poem. Especially Nesselmann was strongly against Rhesa's concept and pointed out its textological and historical "inaccuracy". Modern Lithuanian philology, however, came back to the concept of Rhesa. In this paper, the analysis of *The Seasons* shows that we need a more accurate approach to the question of its composition. According to the studies of Rimvydas Šilbajoris, Tomas Venclova, and Saulius Žukas, there is no single plot in *The Seasons*, which could serve as a basis for a poetic coherence of the poem. The structure

of Donelaitis' work is based on binary oppositions between an "ideal world" and "real world" – two semiotic paradigms existing in the dialectic relation to each other. Thus, the paradigmatic level of the text, on which both opposite semiotic worlds unfold, has a dominant position over the syntagmatic text relations. That is why the syntagmatic reading of Donelaitis' work is inaccurate: four Donelaitian seasons build a coherent semiotic universe (which we traditionally call the seasons), but are not composed as a strong syntagmatic structure. The article suggests that *The Seasons* should be understood as a poetic cycle of four parts (seasons). In this circular composition, there is no reason to talk about "the beginning" or "the end" of the text. All four parts are equal in the hierarchy to the poetic whole and should be interpreted simultaneously (for example, as four pictures in an art exhibition). There is no reason to deny the traditional sequence of reading of *The Seasons* from the spring to the winter, but this should not imply any interpretative conclusions. *The Seasons* of Donelaitis is a coherent poetic universe, but not a coherent literary text with a strong composition.

Gauta: 2012 09 06

Priimta publikuoti: 2012 10 21

Autoriaus adresas:

Arna Nováka 1

602 00 Brno, Čekijos Respublika

Tel.: +420 549 49 7122. El. paštas: seferis@phil.muni.cz